

Ljudska prava Roma i putujućih naroda u Evropi

Odlomci iz integralnog izveštaja

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS
COMMISSAIRE AUX DROITS DE L'HOMME

Ljudska prava Roma i putujućih naroda u Evropi

(Odlomci iz integralnog izveštaja)

Za mišljenja iskazana u ovom tekstu odgovorni su isključivo autori, te ona ne odražavaju obavezno i zvaničnu politiku Saveta Evrope.

Svi zahtevi u vezi s reprodukcijom ili prevodom dela ili celog dokumenta treba da se upute na Direkciju za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex or publishing@coe.int). Sva ostala korespondencija u vezi s ovom publikacijom treba da se uputi Kancelariji komesara za ljudska prava.

Ceo izveštaj (na engleskom) može da se naruči na: <http://book.coe.int>

Dostupan je na sledećem vebsajtu: www.commissioner.coe.int

Korice i dizajn: Documents and Publications Production Department of the Council of Europe

Fotografija: Romski aktivisti, za vreme protesta ispred Francuske ambasade u Bukureštu, pokrivaju lica kopijama uvećanih otisaka prstiju. Protest je usmeren protiv odluke francuskih vlasti, u leto 2010, da Rome rumunskog i bugarskog porekla proteraju iz Francuske u zemlje porekla.

© AP Photo/Vadim Ghirda

Predgovor

Tek nekoliko hiljada Roma u Nemačkoj preživelo je holokaust i nacističke koncentracione logore. Pokušavajući da ponovo izgrade život, nakon što su izgubili tako mnogo članova porodice i rođaka, i nakon što im je imovina uništena ili zaplenjena, suočavali su se s ogromnim teškoćama. Mnogima je bilo uništeno zdravlje. Iako su godinama pokušavali da za to dobiju naknadu, takvi zahtevi su im stalno odbijani.

Za preživjele u posthitlerovsko doba nije bilo pravde. Važno je da se napomene i to da se na suđenju u Nirnbergu uopšte nije govorilo o ubijanju Roma. U javnom diskursu jedva da se uopšte priznavalo da je postojao genocid nad Romima.

Isto je bilo i u drugim delovima Evrope u kojima koju su, u istom periodu, fašistički režimi provodili zločine protiv Roma. Tako je u Italiji jednim cirkularnim nalogom iz 1926. naređeno da se proteraju svi strani Romi, da se „zemlja očisti od svih ciganskih čergi koje, nepotrebno je i naglašavati, predstavljaju rizik za bezbednost i javno zdravlje, samom prirodom karakterističnog ciganskog načina života“.

Ovo naređenje jasno je reklo da je cilj da se „udari u samo srce ciganske organizacije“. U Italiji nakon toga slede diskriminacija i progon. Brojni Romi su zatvoreni u specijalne logore, a neki su poslani u Nemačku i Austriju, te kasnije ubijeni.

Fašistički režim „Železne garde“ u Rumuniji počeo je 1942. s deportacijama. Kao i brojni Jevreji, oko 30.000 Roma odvedeno je preko Dunava, gde su bili izloženi gladi, bolesti i umiranju. Dok nije došlo do promene politike, samo oko polovine ih je preživelo te dve godine izuzetne patnje.

Kad je reč o upotrebi sredstava prisile nad Romima u Evropi je, kao prethodnica nacističkom i fašističkom periodu, postojala cela istorija. Zapravo, to je period koji obuhvata i nekoliko stotina godina unazad – vreme kad su Romi migrirali s Indijskog potkontinenta. Romi su bili autsajderi koji su korišćeni kao žrtveni janjci kad god nešto nije bilo kako treba, a domaće stanovništvo nije htelo da snosi bilo kakvu odgovornost. Metode represije su varirale s vremenom, a uključivale su porobljavanje, prisilnu asimilaciju, proterivanje, zatvaranje i masovno ubijanje.

Da bi se ustanovila istina o masovnim zverstvima koja su počinjena nad Romima, u dosta evropskih zemalja bi trebalo da se formiraju komisije za istinu. U idealnim okolnostima to bi trebalo da se uradi na nivou cele Evrope. Kompletan prikaz zbivanja i potvrda tih zločina verovatno bi dosta doprineli da se među Romima izgradi poverenje prema širem društvu.

Ne iznenađuje to što Romi vlasti i dalje vide kao pretnju. Kad je potrebno da se registruju, ili da daju otisak prsta, plaše se najgoreg. Taj njihov strah postaje sasvim razumljiv kad oni objasne da vide sličnosti između velikog dela današnje antiromske retorike i jezika mržnje koji su u prošlosti u Evropi koristili nacisti, fašisti i drugi ekstremisti.

I u skorije vreme, u upečatljivo sveprisutnim izjavama, Romi se kolektivno obeležavaju kao kriminalci. Takav primer je Francuska, gde je u julu i avgustu 2010. godine Vlada odlučila da deportuje romske migrante iz drugih zemalja Evropske unije, ako je potrebno i silom. Vladinu kampanju pratila je i neskrivena upotreba antiromske retorike. Govorilo se da je romska zajednica u celini povezana s kriminalom. Njihovo prisustvo je opisivano kao pretnja „javnoj bezbednosti“

– što je pravni termin koji se koristi za vanredne situacije kad se smatra da su u pitanju mir i opstanak države.

Navodna veza između Roma i kriminala često se kao refren ponavlja u govoru mržnje. Ta veza može da se pobije i nespornosti mogu da se reše – ako je um otvoren za racionalnu razmenu mišljenja. Naravno da su neki Romi krivi i za krivična dela. Ali isto tako neki od njih su žrtve eksploatacije i instrumentalizovanja trgovaca ljudima. Oni su često socijalno marginalizovani ljudi koji žive bez nade, u većini zemalja su i prezastupljeni u statističkim podacima o kriminalitetu – iz očiglednih razloga. Tačno je i da su često obespravljeni u postojećim pravnim sistemima, a to, s druge strane, ima kao posledicu ovakvu vrstu podataka.

Ti problemi ne nude nikakvo opravdanje za žigosanje svih Roma – od kojih ogromna većina njih nije ni u kakvom sukobu sa zakonom. Jedan od ključnih etičkih principa je da ne treba da se krivi cela jedna grupa za nešto što su možda uradili neki njeni pripadnici.

Ne treba da se obezvređuju posledice ksenofobičnih izjava vodećih političara. Neki izopačeni umovi takve izjave mogu da shvate kao odobravanje odmazde, pa čak i fizičkih napada. Nakon nesrećne retorike nekih kandidata tokom izbora u Italiji 2008, usledili su vrlo ružni nasilnički incidenti usmereni protiv romskih lica i logora. Hladnokrvno ubistvo šest Roma, uključujući i dete od pet godina, u Mađarskoj u periodu 2008-9, izvršeno je u atmosferi koja je bila podstaknuta govorom mržnje.

Smatra se da danas u nekoliko evropskih zemalja ekstremističke grupe zloupotrebljavaju *anticiganizam* (eng. *Anti-Gypsyism*). Recimo, postoje izveštaji o nasilničkom ponašanju rulje prema Romima u Češkoj i Mađarskoj.

Predstavnici države s kojima se Romi susreću uglavnom i najčešće su pripadnici policije. Tokom misija sam u nekoliko zemalja bio zapanjen znakovima loših odnosa između romskih zajednica i policije. Brojni Romi daju konkretne primere kako ih policija nije zaštitila od napada ekstremista. I gore od toga je to što ima i slučajeva gde su sami policajci podsticali takvo nasilje.

Anticiganizam i dalje je široko rasprostranjen u celoj Evropi. Čini se da se u doba ekonomskih problema pojačava tendencija da se frustracija usmeri na žrtvene janjce – a izgleda da su Romi jedna od najlakših meta. Umesto da love u mutnom, državni i lokalni političari bi trebalo da istupe i govore u korist principa nediskriminacije i poštovanja ljudi različitog porekla. U najmanju ruku, političari bi morali da izbegavaju da i sami koriste antiromsku retoriku.

U tom pravcu trebalo bi da se preduzmu određeni konkretni koraci. Zverstva protiv Roma koja su izvršena u prošlosti trebalo bi da se u školama obrađuju u nastavi iz istorije. Ključne struke, kao što je npr. policija, trebalo bi da se obučavaju o potrebi da štite Rome od zločina mržnje, kao i da trpe disciplinske mere ako se oni sami pogrešno ponašaju.

Najznačajnija je potreba da izabrani političari pokažu moralno liderstvo: oni su ti koji moraju da ohrabruju, a i da u praksi oživljavaju, predanost poštovanju i promovisanju ljudskih prava za sve.

Nadam se da će ovaj pregled današnje politike prema Romima u Evropi podstaknuti konstruktivan dijalog o tome šta bi moralo da se uradi da bi se okončala njihova diskriminacija i marginalizacija.

Tomas Hamarberg

Rezime

Romi i putujući narodi zajedno predstavljaju najveći broj manjinskih grupa u Evropi. Komesar je tokom svoje posete državama članicama Saveta Evrope primetio da su diskriminacija i druga kršenja ljudskih prava Roma i putujućih naroda postali jako teški, a da ne postoji nijedna evropska vlada koja može da tvrdi da je potpuno uspešna u zaštiti ljudskih prava pripadnika tih manjina. Ovakva slika podstakla je jedan sveobuhvatan izveštaj o situaciji s ljudskim pravima Roma i putujućih naroda u Evropi.

Anticiganizam

Ovaj izveštaj pokazuje da je anticiganizam u Evropi duboko ukorenjen. Mnogi koji nisu nikad imali kontakta s Romima ili s drugim putujućim narodima i sami daju detaljne, stereotipima opterećene, opise izgleda i ponašanja Roma i putujućih naroda. Politički lideri i organi koji stvaraju javno mnjenje – i izabrani zvaničnici i drugi – otvoreno kleveću Rome i putujuće narode, i pri tome koriste stigmatizujuću ili rasističku retoriku. U nekim slučajevima takve reči se shvataju kao ohrabrenje za nasilnička dela protiv Roma, kao što su nasilje rulje i pogromi. Komesar je mišljenja da antiromski govor u svim slučajevima, posebno tokom predizbornih kampanja, mora snažno da se osudi, te da se kazni, jer predstavlja kršenje zakona o zabrani podsticanja mržnje. Političke stranke trebalo bi da usvoje i samoregulišuće mere kojima će isključiti rasistički jezik.

U sve većem broju evropskih zemalja ekstremističke grupe usmeravaju se konkretno na Rome i putujuće narode, a u nekim slučajevima određene segmente javnosti okreću protiv tih ljudi. Takve ekstremističke grupe sve su aktivnije na internetu, mediju koji omogućava dobru prekograničnu saradnju istomišljeničkih grupa s ekstremističkim stavovima. Te grupe aktivno regrutuju mlade, koristeći se različitim tehnikama, uključujući i organizovanje koncerata muzike koja promoviše mržnju. Samoorganizovane i paravojne grupe često nose uniforme, koriste oružje, te sve više stežu svoju mrežu oko Roma, koristeći verbalne i fizičke pretnje i održavajući masovne proteste. Smatra se da su pripadnici takvih ekstremističkih grupa pravo vrelo brojnih zločina mržnje usmerenih protiv Roma. Komesar preporučuje da se obustavi finansiranje organizacija koje promovišu rasizam, uključujući i političke stranke. Bilo bi korisno i da države razmotre mogućnost da raspuste ekstremističke stranke ukoliko one nisu kompatibilne sa standardima i vrednostima jednog demokratskog društva.

Anticiganistički stereotipi i dalje se šire i množe u medijima u celoj Evropi. Neki novinari i elektronski mediji o Romima i putujućim narodima izveštavaju samo u kontekstu socijalnih problema i kriminaliteta. Da bi se ukinulo negativno prikazivanje Roma u medijima, Komesar naglašava da su u novinarstvu potrebni samoregulisanje i etika. U kontekstu korišćenja interneta za širenje antiromskog govora mržnje i organizovanja nasilja, generalno pravilo je da ono što je nezakonito oflajn treba da bude nezakonito i onlajn. U državama članicama trebalo bi da se uspostave mehanizmi praćenja rasizma na internetu, u skladu s Generalnom strateškom preporukom br. 6 Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) o borbi protiv širenja rasističkog, ksenofobičnog i antisemitskog materijala internetom.

Anticiganizam može da podrazumeva i nedostatak priznanja patnji koje su doživeli Romi u prošlosti, naročito tokom Drugog svetskog rata. Ovakvo pasivno negiranje često se manifestuje prećutkivanjem romskih žrtava na komemoracijama i memorijalnim lokacijama, u medijskom izveštavanju, ili u zvaničnoj istoriji i udžbenicima. Komesar naglašava da pokušaj da se istrebe Romi tokom Drugog svetskog rata ne sme da se zaboravi. Poduka iz istorije Roma, izgradnja svesti o genocidu nad Romima tokom Drugog svetskog rata, te izgradnja i održavanje memorijalnih lokacija su najmanje što bi države članice mogle da urade da odaju počast romskim žrtvama. Vlade u celoj Evropi trebalo bi da postojeće činjenične izveštaje Saveta Evrope o romskoj istoriji prevedu na svoje jezike, da mogu da ih koriste i distribuišu u što širem obimu u svom nacionalnom kontekstu, uključujući i u školama. Da bi se ustanovile istorijske činjenice u vezi sa zverstvima koja su počinjena nad Romima trebalo bi da se formiraju i komisije za istinu – što bi, u idealnim okolnostima, trebalo da bude poduhvat za celu Evropu.

Rasno motivisano nasilje nad Romima i putujućim narodima

U Evropi nakon 1989. postoji prevalencija nasilja nad Romima i putujućim narodima, s приметnim povećanjem ozbiljnih slučajeva u poslednjih nekoliko godina. U nekim kontekstima, izvršioци nasilja su organizovane fašističke i neonacističke grupe, a napadi su podrazumevali planiranje i pripremu. Međutim, nisu samo organizovane grupe izvršioци nasilja koje je usmereno protiv Roma. U nekim slučajevima, neromske zajednice su manje-više spontano krenule u nekontrolisano građansko nasilje nad Romima i putujućim narodima, a u nekim su nasilnici bili pojedinci motivisani pukom rasističkom mržnjom, bez bilo kakve posebne političke ideologije. U nekim zemljama iza nasilja nad Romima stoji kombinacija različitih vrsta izvršilaca.

Veliki razlog za zabrinutost predstavlja to što se u proteklih nekoliko godina primećuje pojava ideološki opredeljenih pokreta koji su delom ili u celini zasnovani na mržnji prema Romima. Takvi pokreti upustili su se u nasilne, a u nekoliko slučajeva i smrtonosne napade. Naprimер, u nekoliko slučajeva su požari podmetani noću, dok su ljudi spavali. U nekim, pak, situacijama, javni zvaničnici su bili direktno umešani u podsticanje nekontrolisanih građanskih napada na Rome i putujuće narode. Komesar smatra da je neophodno da se u ovom području napori pod hitno udvostruče, i to na svim nivoima, da bi se potencijalnim izvršioцима dala jasna poruka, te da bi se žrtve ohrabrilo da prijavljuju takve incidente. Države članice bi trebalo da obezbede da policija detaljno istraži rasistička krivična dela, između ostalog, tako što bi u potpunosti uzele u obzir rasističku motivaciju tih krivičnih dela, te ustanovile mehanizme za sistematsko praćenje rasističkih incidenata.

Kako policijske i sudske vlasti postupaju s Romima i putujućim narodima

Izveštaji koje Komesar prima iz cele Evrope ukazuju na šeme policijske diskriminacije i zlostavljanja Roma i putujućih naroda. Romi su izloženi policijskom nasilju i u pritvorskim objektima i u javnim prostorima, kao što su romska naselja kada se vrše policijske racije. U nekoliko slučajeva, čak i kad su pokrenute krivične istrage takvih dela, čini se da su bile očigledno pristrane i diskriminatorne. Komesar primećuje da ustanovljena sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava (Sud u Strazburu) jasno pokazuje da su države članice obavezne da obave delotvorne istrage svih mogućih rasističkih motiva u takvim situacijama. Komesar poziva države članice da ustanove nezavisne mehanizme za podnošenje pritužbi na rad policije, da bi se unapredilo poverenje Roma i putujućih naroda prema pripadnicima policijskih vlasti.

Dosta je izveštaja o tome da su izolovana romska naselja izložena naročitoj policijskoj pažnji, često u obliku uznemirujućih racija. Romi u automobilima i drugim vozilima često su meta policijskih kontrola i pretresa, i to često na diskriminatorni način. Etničko profilisanje često se

spominje u kontekstu kretanja Roma preko međunarodnih granica. Komesar podvlači da Romi ne bi trebalo da budu izloženi bilo kakvoj vrsti policijskog delovanja koje bi se razlikovalo od onog s kojim se stanovništvo inače susreće. Trebalo bi da zakoni eksplicitno zabranjuju rasno profilisanje, te da za policijske operacije uspostave standard razumne sumnje. Policija mora da se obuču u tim pitanjima, kako to ECRI preporučuje u svojoj Opštoj strateškoj preporuci br. 11 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u policijskom radu.

Predstavnici Roma izveštavaju i o policijskom iznuđivanju i proizvoljnom zaplenjivanju imovine. Takvo delovanje može da predstavlja kršenje člana 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima (koji štiti pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) i da utiče na to koliko Romi uživaju druga ljudska prava, uključujući pravo na stambeni smeštaj i bezbednost.

Dalje, Romi su neproporcionalno izloženi proizvoljnim pritvorskim merama. Komesar smatra da preterano korišćenje policijskih ovlašćenja u ovom području treba da se okonča, te da moraju da se preduzmu konkretne mere kojima bi se obezbedilo da Romi ne budu izloženi proizvoljnom pritvaranju. Da bi se ponovo izgradilo izgubljeno poverenje između zajednica Roma i putujućih naroda i policije, trebalo bi da se preduzmu i dodatni koraci poput zapošljavanja Roma u policiji, ili zapošljavanje i obuka romskih posrednika za kontakte s policijom.

Čini se da su Romi u određenom broju zemalja izloženi diskriminaciji u pogledu odluka o istražniom pritvoru, stope krivičnog gonjenja i izricanja kazni. Neki od problema s kojima se Romi susreću u oblasti krivične pravde su i ti što nema odgovarajućeg zastupanja kad su suočeni s onim što im se stavlja na teret, nema poštovanja prema Romima kao svedocima, a tu su i nedostaci kad je u pitanju pružanje usluga sudskih tumača. Kad se Romi nađu pred sudom, princip pretpostavke nevinosti ne poštuje se baš uvek. Zato je veoma važno da se preduzmu koraci kojima će se sprečiti rasna diskriminacija protiv optuženih Roma koji se nađu u krivičnom postupku, tako da ta lica imaju pravedno suđenje.

Ti problemi su pojačani i činjenicom da pravosudni sistem ne uspeva da adekvatno odgovori na pritužbe Roma koji se žale na rasnu diskriminaciju i/ili druge vrste zloupotrebe. Treba nastojati da se unapredi efikasnost kojom bi pravosudni sistem odgovorio na diskriminaciju, a što bi trebalo da uključi i usvajanje ili osnaživanje efektivnih zakona o zabrani diskriminacije, kao i uspostavljanje specijalizovanih organa koji bi nudili lako pristupačne mehanizme kojima bi se rešavale pritužbe i pomagalo u sprovođenju zakona.

Poštovanje privatnog i porodičnog života Roma i putujućih naroda

Prisilna i nasilna sterilizacija Romkinja

Od početka sedamdesetih godina prošlog veka, pod uticajem eugenike koja se ponovo pojavljuje pred kraj komunističkog doba, socijalni radnici su sterilizaciju kao metod kontrole rađanja, kao stvar nacionalne i regionalne politike, neproporcionalno promovisali među pripadnicima romske manjine. Nakon pada komunizma, nove vlasti su nastojale da se takva praksa okonča. Međutim, čini se da su u Češkoj i Slovačkoj neki zdravstveni radnici s tim nastavili i dugo nakon tranzicije, pa su Romkinje koje su im dolazile na redovne ginekološko-akušerske intervencije sterilizovali bez njihovog potpunog i obaveštenog pristanka. Takvi slučajevi zabeleženi su i u Mađarskoj.

Pokojni Otakar Motejl, češki ombudsman, čiji je izveštaj iz 2005. na ovu temu jedna od najznačajnijih studija o zaostavštini nasilne sterilizacije u Čehoslovačkoj i njenim naslednicama, izjavio je u novembru 2009. da je od početka osamdesetih na teritoriji bivše Čehoslovačke sterilizovano čak 90.000 žena. Od zemalja koje su nastavile s ovakvom praksom i nakon 1990, samo je Češka u novembru 2009. zvanično iskazala žaljenje “zbog pojedinačnih grešaka”. Čini se da za veliku većinu žrtava ovakve prakse ni u jednoj od tih zemalja ne postoji bilo kakav delotvoran domaći

lek za reparaciju i kompenzaciju. Komesar smatra da bi trebalo da sve te zemlje javno priznaju da se to dešavalo, da iskažu žaljenje i uspostave efikasne mehanizme za pružanje pravnog leka, kojima bi se žrtvama dala pomoć. U obzir moraju da se uzmu postojeće prepreke, tako da bi trebalo da vremenski rok za podnošenje takvih odštetnih zahteva pred sudom počne da teče od vremena kad su žrtve prvi put postale svesne sterilizacije.

Da bi se sprečilo da se ponovo pojavi prisilna ili nasilna sterilizacija, bitno je i da se usvoje promene zakona koje bi jasno definisale obavezu da, kada se radi o sterilizaciji, pacijent mora da bude prethodno obavešten, da mu se da period za razmišljanje nakon kojeg treba da dā slobodan pristanak. Sudske i upravne sankcije moraju da se sprovede i protiv onih pojedinaca koji su odgovorni za sterilizaciju žena ako one o tome nisu ranije obaveštene i ako nisu u potpunosti na to pristale.

Oduzimanje romske dece od bioloških roditelja

Brojnost romske dece često je prevelika u odnosu na drugu decu koja su smeštena na vanporodičnu negu, uključujući institucionalnu i hraniteljsku. Njih u nekim slučajevima oduzimaju od porodica samo na osnovu toga što im domovi nisu primereni i stabilni, ili što ekonomski i socijalni uslovi nisu zadovoljavajući. U nekim zemljama je smeštaj romske dece u institucije rezultat zaostavštine politike iz komunističkog perioda, kad se smatralo da je država superiorna nad roditeljima u pogledu vaspitanja dece, naročito kad su u pitanju deca iz porodica lošeg i teškog imovinskog stanja, ili s nekim oblikom invaliditeta.

U skladu sa sudskom praksom Suda u Strazburu, države članice bi trebalo da obezbede da nijedno dete ne bude smešteno u ustanovu za negu samo zbog loših stambenih uslova ili loše finansijske situacije u kojoj se nalazi porodica. Smeštanje deteta u ustanovu bi trebalo da bude izuzetak, s primarnim ciljem da to bude najbolje za dete. Isto tako, usvajanje i smeštaj u hraniteljske porodice bi trebalo da se zasniva na jasnim procedurama koje su u skladu s međunarodnim standardima.

Vanbračne zajednice i običajna venčanja u nekim romskim grupama

Neke romske zajednice održavaju praksu vanbračnih zajednica i običajnih venčanja. Ti neformalni brakovi odražavaju se na uživanje celog spektra ljudskih prava. Kao prvo, kad se radi o maloletnicima, takva praksa može da ugrozi prava deteta i u praksi održava podređeni položaj žene. Da bi se obezbedilo poštovanje ljudskih prava, mora maksimalno da se obrati pažnja da se izbegne generalizovanje i stigmatizovanje celih zajednica. Umesto toga, fokus bi trebalo da se usmeri na obrazovanje i aktivnosti oko unapređenja svesti. Drugo, odrasli koji su stupili u nepriznatu vanbračnu zajednicu mogli bi da ne dobiju nikakav, ili da dobiju manje povoljan pristup ekonomskim i socijalnim pravima, u odnosu na zvanično venčane parove. Kako to naglašava i Sud u Strazburu, da bi se izbeglo da manjinske grupe, uključujući Rome, budu žrtve indirektno diskriminacije pri pristupanju tim pravima, mogla bi da budu potrebna i određena uskladjivanja.

Romi i trgovina ljudima

Izveštaji koji dolaze do Komesara ukazuju na to da trgovina ljudima u Evropi neproporcionalno pogađa Rome. Prema izveštajima, Romima se trguje u različite svrhe, uključujući seksualnu eksploataciju, radnu eksploataciju, ropski status u domaćinstvu, nezakonito usvajanje i prosjačenje. Romske žene i deca često su ozbiljno prezastupljeni kao žrtve svih oblika trgovine ljudima. Ugroženost Roma mora da se uzme u obzir u nacionalnim politikama koje obrađuju pitanje trgovine ljudima, bez bilo kakvog stigmatizovanja. Zaštitne mere trebalo bi da uključuju obuku

za policijske službenike i kampanje za izgradnju svesti u romskim zajednicama, naročito u onima koje su izdvojene i socijalno isključene.

Romi i putujući narodi i uživanje ekonomskih i socijalnih prava

Pravo na obrazovanje

Hiljade i hiljade Roma u celoj Evropi nisu pohađali odnosno ne pohađaju školu uopšte, ili su napustili školu s ograničenim obrazovnim rezultatima. U nekim zemljama, činjenica da Romi i putujući narodi nemaju lične dokumente negativno se odražava na upis u školu. To što nema javnog prevoza ili finansijskih sredstava za javni prevoz, rasističko maltretiranje i nedostatak školskih materijala, predstavlja dodatne prepreke za romske učenike koji žele da idu u školu. U nekim zemljama su Romi prezastupljeni u alternativnim sistemima poput „obrazovanja kod kuće”. Mnoga romska deca s razvojnim, intelektualnim ili fizičkim poteškoćama u nekim evropskim zemljama uopšte ne idu u školu. Romska deca su pogodjena i nedostatkom uslova za predškolsko obrazovanje.

Politike i prakse koje romsku decu u obrazovanju odvajaju od drugih mogu da se nađu u nekoliko zemalja članica Saveta Evrope. Aranžmani za obrazovanje često podrazumevaju segregaciju tamo gde Romi žive u izolovanim zajednicama – bilo u seoskim sirotinjskim naseljima ili u getima u gradovima. Činjenica da roditelji koji nisu Romi svoju decu ispisuju iz škola koje pohađaju Romi za rezultat ima *de facto* segregaciju celih škola. Čak i u običnim školama, romski učenici se često odvajaju od većine u učionici, time što se smeštaju u određeni dio učionice ili u potpuno zasebnu učionicu. Popravni časovi, zasebni časovi i segregacija u razredu pojavljuju se u izveštajima iz dosta evropskih zemalja.

Romska deca se neproporcionalno usmeravaju i u specijalne škole, naročito u škole za decu s intelektualnim smetnjama. U Češkoj još uvek postoji segregacija, bez obzira na presudu Suda u Srazburu iz 2007, u predmetu *D.H. i drugi protiv Češke*, i bez obzira na to što je 2004. usvojen novi Zakon o školama, koji je promenio strukturu specijalnog obrazovanja. Procenjuje se da se oko 30% romske dece još uvek školuje u školama koje su namenjene deci s blagim mentalnim smetnjama, u poređenju sa 2% njihovih neromskih vršnjaka.

Ovakva praksa primećuje se i u dosta drugih zemalja. Komesar jasno iskazuje stav protiv svih oblika segregacije u obrazovanju, te traži da se preduzmu mere i ostvari merljiv napredak u ukidanju segregacije i uvođenju inkluzivnog obrazovanja. Desegregacija mora da se kombinuje s neophodnim merama podrške deci, da bi se ona integrisala u opšte škole, tako da u školovanju mogu na napreduju i ostvaruju uspehe.

U nekim romskim zajednicama roditelji ženske dece mogu da očekuju od svojih kćeri da rano napuste školu, da bi se udale i zasnovale svoje porodice. Ima slučajeva gdje dečiji brakovi onemogućavaju devojkicama da pohađaju školu, čime se potkopava njihovo pravo na obrazovanje, kao i mogućnost da se zaposle u budućnosti. Izgleda da pozitivne mere za izgradnju svesti vode do napretka u popravljajući stope upisa romskih devojkica u školu.

Mada neke zemlje u Evropi još od šezdesetih godina prošlog veka izrađuju i sprovode politike u polju obrazovanja kojima se dopire do putujućih naroda, još uvek puno treba da se uradi. U proteklih nekoliko godina u nekoliko zemalja zaista se vidi erozija ranije ustanovljenih propisa o školovanju za putujuće narode. Bitno je da se u tim zemljama posebna pažnja posveti upisu dece pripadnika putujućih naroda u školu, naročito dece čije porodice žive nomadski.

Tamo gde se romski jezik, istorija i kultura uključuju u redovnu školsku nastavu često je to usmereno prevashodno ili isključivo na romsku decu, čime su neromi isključeni iz prava da saznaju za doprinos koji su Romi dali njihovom i drugim evropskim društvima. Izrada školskih

planova i programa u ovom području uglavnom je tek u začetku. Kvalitet obrazovanja koje romska deca i deca putujućih naroda dobiju bio bi znatno unapređen ako bi se i njihova kultura i istorija uključili u standardne planove i programe.

Pristup adekvatnom stambenom smeštaju

Diskriminacija u pristupu stambenom smeštaju pojavljuje se u izveštajima iz određenog broja država članica, a govore o tome da se često onemogućava Romima da pristupe javnom i privatnom iznajmljenom smeštaju ravnopravno s drugima, ili da se čak odbija da se Romima proda stambeni smeštaj.

Neke lokalne vlasti sprovode politiku urbanističke segregacije. U nekim slučajevima to je pojačano izgradnjom vanjskih zidova blizu romskih naselja. Mora se prestati sa takvim destruktivnim merama.

U većini evropskih zemalja brojni Romi još uvek žive u uslovima ispod svakog standarda, bez grejanja, tekuće vode i kanalizacije. Glasna međunarodna zabrinutost zabeležena je u vezi sa situacijom na nekoliko lokacija na Kosovu,¹ u Mitrovici i njenoj okolini, gde su Romi više od deset godina bili u stambenom smeštaju u izuzetno toksičnom okruženju.

U celoj Evropi Romi koji žive u neformalnim naseljima ili na zemlji koja nije njihova, kao i Romi koji ilegalno žive u legalno priznatom stambenom smeštaju, nemaju sigurnost stanovanja. Nedostatak odgovarajućeg priznavanja stambenog prava direktno vodi pretnji da će biti prisilno deložirani. U nekom zemljama je u poslednjih nekoliko godina porastao broj prisilnih deložacija, često usmerenih protiv jednih te istih romskih migrantskih porodica, koje uključuju i decu, ponekad i po nekoliko puta u vrlo kratkom vremenskom periodu. Ponavljanje prisilnih deložacija, koje uključuju i uništavanje imovine, u nekim zapadnoevropskim zemljama opisuje se kao strategija kojom se Romi podstiču da se vrate u zemlje porekla, konkretno u Bugarsku i Rumuniju. U nekim slučajevima je došlo do potpunog uništavanja romskih naselja starih po nekoliko vekova. Prisilne deložacije treba da se izvršavaju samo u skladu s međunarodnim proceduralnim garancijama, koje je, između ostalih, ustanovio i Komitet Ujedinjenih nacija za ekonomska, socijalna i kulturna prava (Opšta obaveza br. 7).

Komesar primećuje da na nekim mestima postoji začarani krug, u kojem vlasti odbijaju da grade infrastrukturu jer romske zajednice nemaju formalan stambeni status, a odbijaju da priznaju formalni stambeni status jer je infrastruktura ispod standarda. Komesar od vlasti traži da pronađu način na koji će da reše takve nedoslednosti u skladu s međunarodnim i evropskim standardima ljudskih prava.

I putujući narodi su neproporcionalno pogođeni diskriminacijom prilikom dodele građevinskih dozvola u slučajevima kad pripadnici putujućih naroda ili drugi kupe privatno zemljište da bi na njemu parkirali prikolice, kao i diskriminacijom u pristupu kampovima za prikolice, prenočištima i/ili drugim mestima za privremeni smeštaj. Komesar jasno iskazuje stav da u zemljama gde postoji migrantsko stanovništvo koje putuje, mora da postoji zakonska obaveza lokalnih vlasti da obezbede kratkoročne i dugoročne kampove za prikolice koji zadovoljavaju osnovne standarde pristojnih uslova.

Komesar naglašava da mora da se garantuje pravo Roma da žive u adekvatnom stambenom smeštaju, u skladu s međunarodnim pravnim standardima. Sve javne komunalne usluge, kao što su voda, struja, odvoženje smeća i održavanje prilaznih puteva, moraju da se obezbede za romska naselja. U Preporuci Komiteta ministara Saveta Evrope o unapređenju uslova života

1. U celom ovom tekstu, svako spominjanje Kosova, bilo u smislu teritorije, institucija ili stanovništva, treba da se shvati potpuno u skladu s Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 1244 (1999) i bez štete po status Kosova.

Roma i putujućih naroda u Evropi traži se revizija zakona i propisa, kao i politike rada i prakse kad je u pitanju stambeni smeštaj, da bi se uklonila administrativna praksa i sve odredbe koje za rezultat imaju direktnu ili indirektnu diskriminaciju Roma.

Pristup zaposlenju

Izazovi u pogledu uključivanja Roma na tržište rada su brojni i za rezultat imaju skoro potpuno isključenje Roma i putujućih naroda iz pristojnog rada u Evropi. Čini se da endemična diskriminacija u kombinaciji s nedovoljnim obrazovanjem poništava efekte začetaka politike zapošljavanja Roma i putujućih naroda. Uprkos pozitivnim naporima u nekim zemljama, nivo zaposlenosti među Romima i putujućim narodima u Evropi bez izuzetka je na nivou koji je značajno niži od nivoa među neromskim stanovništvom.

U nekoliko zemalja je Romima i putujućim narodima onemogućeno da se zaposle, po osnovu diskriminacije, zbog njihove etničke pripadnosti ili percepcije o njihovoj povezanosti s romskim ili putujućim zajednicama ili grupama. Određeni oblici postupanja u Evropi pokazuju da je veća verovatnoća da će se zaposleni Romi susresti s diskriminacijom na radnom mestu. Diskriminacija pogađa i obrazovane Rome, kojima se onemogućava da napreduju u poslu. U celoj Evropi, uz široko rasprostranjenu percepciju diskriminacije, o tome nema podataka, delimično i zato što je diskriminacija na tržištu rada često prikrivena. Rasna i etnička diskriminacija na tržištu rada suprotna je Evropskoj socijalnoj povelji, kao i Direktivi Evropske unije o rasnoj jednakosti. Mere koje tretiraju nezaposlenost među Romima i putujućim narodima moraju da podrazumevaju i pomoć žrtvama diskriminacije u potraživanju njihovih prava.

Pojavljaju se i problemi rodne diskriminacije. Evropski poslodavci diskriminišu romske žene na osnovu i etničke i rodne pripadnosti. Posebna pažnja bi trebalo da se posveti Romkinjama koje trpe dvostruku diskriminaciju, što bi uključivalo i napore da se unapredi njihov ekonomsko-socijalni status, te da im se obezbedi pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, kao preduslov za zaposlenje.

Komesar traži konkretne mere, uključujući i dodelu sredstava, da bi se izradili programi kojima će se unaprediti zaposlenost i privatno preduzetništvo u romskim zajednicama, naprimer kroz specifične programe obuke.

Pravo na najviše dostupne standarde fizičkog i mentalnog zdravlja

U celoj Evropi je prosečni životni vek Roma i putujućih naroda kraći nego kod drugih. I stopa smrtnosti novorođenčadi kod Roma i putujućih naroda je veća. Faktori koji onemogućavaju Romima i putujućim narodima da pristupe zdravstvenoj zaštiti uključuju nedostatak sredstava za plaćanje osiguranja ili lečenja, neposredovanje ličnih dokumenata, te nemogućnost da se prevezu s udaljenih mesta do zdravstvenih ustanova.

Postoje izveštaji i o tome da oni koji pružaju zdravstvene usluge vrše diskriminaciju Roma, uključujući i pružanje hitne pomoći. Neke bolnice redovno vrše segregaciju romskih i neromskih pacijenata, naročito u porođajnim odeljenjima. Vrlo malo Roma ili pripadnika putujućih naroda u Evropi radi u zdravstvenoj struci. U nekim zemljama Romi su isključeni iz šema zdravstvene zaštite, jer ne mogu sebi da priušte da plaćaju doprinose za zdravstveno osiguranje, ili nisu formalno zaposleni ili registrovani kod zavoda za zapošljavanje.

Postojeće odredbe o pravu na najviši dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja treba da se primenjuju na Rome i putujuće narode, kako je to 2006. godine preporučio Komitet ministara Saveta Evrope. Romima i putujućim narodima treba da se obezbedi, bez diskriminacije, zdravstvena zaštita koja je geografski pristupačna i koju oni mogu sebi da priušte. Potrebno je da države članice ulože napore u polju preventivne zaštite i kampanja za unapređenje svesti u

odnosu na Rome i putujuće narode, naročito kad je u pitanju seksualno i reproduktivno zdravlje Romkinja.

Pravo na socijalnu zaštitu

Faktori koji negativno deluju na mogućnost Roma i putujućih naroda da ostvare pristup socijalnim službama, prema izveštajima, uključuju diskriminaciju socijalnih radnika prema Romima i putujućim narodima. Komesar prima izveštaje koji govore o tome da im se potpuno odbija pristup socijalnim službama, ili da dobijaju umanjenu količinu pomoći. Ima izveštaja o diskriminatorskoj primeni programa socijalne pomoći (kao što je pomoć na osnovu raspoloživih sredstava za život); o primeni propisa i/ili politike rada čiji je rezultat da Romi i putujući narodi ne ispunjavaju uslove za korišćenje usluga socijalne zaštite; o teritorijalnoj segregaciji Roma i putujućih naroda, čime im se otežava pristup socijalnim službama; o preprekama u komunikaciji između službenika socijalne zaštite i Roma i pripadnika putujućih naroda; o nedostatku informacija o takvim službama za romske i putujuće zajednice; te o drugim barijerama. Romi koji nisu državljani izloženi su i različitom tretmanu po proizvoljnom osnovu. Neke vlasti najavljuju da neće da pružaju usluge socijalne zaštite „Romima koji se seljakaju“. Potrebno je da se preduzmu mere da se kod zaposlenih u socijalnim službama ukinu takvi diskriminatorski stavovi, što uključuje i posebnu obuku o potrebama Roma i putujućih naroda u pogledu socijalne zaštite. Romima i putujućim narodima, uključujući i Rome migrante, trebalo bi učiniti dostupnim informacije o socijalnim službama koje postoje. U radu na zakonima i politici rada u socijalnoj zaštiti, države članice moraju da izbegavaju direktnu diskriminaciju.

Pristup robama, uslugama i javnim mestima

Romi i putujući narodi u celoj Evropi suočavaju se s diskriminacijom kad se radi o pristupu robama i uslugama dostupnim javnosti. Postoje izveštaji o diskriminaciji u pristupu hotelima, diskotekama, restoranima, barovima, javnim bazenima i drugim mestima za rekreaciju, kao i u pristupu službama koje su neophodne za manje poslovne aktivnosti, kao što su krediti kod banaka. Mada su programi vlada koji obrađuju tu vrstu diskriminacije u ovom trenutku ograničeni, primeri iz nekoliko zemalja članica Saveta Evrope ukazuju na to da ta vrsta delovanja u ovom području može da bude važna za identifikovanje i osporavanje šema i prakse rasne diskriminacije Roma. Trebalo bi da se uspostave delotvorni i nezavisni organi za jednakost, a njihova funkcija bi trebalo da uključuje i istraživanja i ankete o diskriminaciji u pristupu robama i uslugama, kao i usmeravanje i podršku onima koji pružaju usluge u smislu pozitivnih primera u promociji jednakosti, prilagođavanju raznolikosti i borbi protiv diskriminacije.

Apatridstvo i praznine u vezi sa ličnom dokumentacijom Roma

Socijalno isključivanje Roma i putujućih naroda može da se pogorša zbog toga što formalno administrativno ne postoje. Kako je Komesar rekao u svom Komentaru o ljudskim pravima pod naslovom „Romi apatridi: bez dokumenata – bez prava“: „...desetine hiljada Roma u Evropi živi bez državljanstva. Bez rodnih listova, ličnih karata, pasoša i drugih dokumenata, često im se negiraju osnovna prava, kao što su obrazovanje, zdravstvena zaštita, socijalna pomoć i pravo glasa.“

Brojni su faktori koji doprinose da Romima bude onemogućeno da dobiju dokumenta i efektivno državljanstvo, uključujući oružane sukobe i prisilne migracije, ekstremno siromaštvo i marginalizaciju, te, iznad svega, nedostatak istinskog interesa vlasti da se bave tim pitanjima i rešavaju ih. Takvi problemi pojačavaju se kad se Romi nađu u situaciji prisilnog raseljavanja.

Uz to, određene posledice sukcesije država, kao što su restriktivni zakoni o državljanstvu, stvaraju dodatne prepreke koje neproporcionalno pogađaju Rome. Rezultat toga je da ima u Evropi mnogo Roma koji su apatridi: nijedna država ih ne smatra svojim državljanima i često im se negiraju osnovna socijalna prava i sloboda kretanja. Ovaj problem postoji u dosta evropskih zemalja, ali je posebno akutan u zemljama Zapadnog Balkana. To što formalno ne postoje, bilo u da su apatridi ili zato što ne poseduju lična dokumenta, pojedincima potpuno uništava mogućnost da uživaju svoja ljudska prava i osnovne slobode. Već nekoliko godina, Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR) ima programe na Zapadnom Balkanu koji pomažu Romima da dođu do ličnih dokumenata. I Evropska unija je pokrenula slične projekte. Međutim, osim ako država ne preuzme obavezu da će unaprediti uslove tako da lica koja su trenutno isključena dobiju dokumente, recimo kroz „amnestiju“ za lica koja nemaju rodni list, ili kroz neke slične mere, malo je naznaka da će ti pilot-projekti (ili slični *ad hoc* projekti) imati bilo kakve značajne efekte.

Kako Romi i putujući narodi uživaju slobodu kretanja i međunarodnu zaštitu unutar i van državne teritorije

Vrlo je malo zemalja u Evropi rešilo da obezbedi putujućim narodima da uživaju slobodu kretanja, bez obzira na to šta o tom pitanju kaže sudska praksa Suda u Strazburu. U stvari, osim u samo nekoliko zemalja, postojeća praksa služi da odvraća putujuće narode od uspostavljanja redovnih migracionih maršruta. U praksi to znači da se mere urbanističkog planiranja i druga pravila i propisi često koriste da odvrate putujuće narode i mobilne Rome da odu pa da se vrate. Regulatorni okvir može da predstavlja dodatni teret ili da stvara posebna ograničenja na prava putujućih naroda. U Francuskoj, naprimer, putujući narodi koji su francuski državljani podležu specijalnom zakonu koji ne važi za druge francuske državljane. Na drugim mestima, to što se putujućim narodima za smeštaj ne daju građevinske dozvole ograničava njihovu mogućnost da sopstvenu zemlju koriste za negovanje svoje tradicije. Zemlje u kojima postoji nomadsko ili polunomadsko stanovništvo trebalo bi da poštuju preporuku Komiteta ministara Saveta Evrope (2005) o unapređenju stambenih uslova Roma i putujućih naroda u Evropi, tako da se svim Romima i pripadnicima putujućih naroda omogući da žive kako žele.

Čak i uz rizik teških kršenja ljudskih prava, Romi se suočavaju s diskriminacijom prilikom pokušaja da pristupe mehanizmima zaštite ravnopravno s ostatkom stanovništva, uključujući i pristup procedurama za traženje azila. U nekim zemljama, Romima koji traže azil daju se neki oblici privremene zaštite, koji ne daju pravo boravka ili bilo kakvo progresivno sticanje prava. Ponovljeno davanje izuzetno kratkoročnog „tolerisanog“ statusa efektivno sprečava desetine hiljada Roma iz trećih zemalja da se integrišu u društvo zemlje domaćina. Pravo na azil priznato je Konvencijom Ujedinjenih nacija o statusu izbeglica (1951) za sve izbeglice bez diskriminacije. Romi koji traže azil i interno raseljena lica koja nisu Romi treba da imaju isti tretman kao tražioci azila.

Mnoge evropske zemlje uvele su praksu da proteruju Rome sa svoje teritorije, uključujući proterivanje na Kosovo, uprkos činjenici da Kosovo u ovom trenutku nije u stanju da pruži uslove za održivu reintegraciju tih povratnika, prema oceni, između ostalih, i UNHCR-a iz novembra 2009. Komesar se u nekoliko navrata suprotstavio prisilnom povratku Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovo. *Dvadeset smernica o prisilnom povratku*, dokument Komiteta ministara Saveta Evrope, postavlja standarde proceduralnih garancija, koje bi države članice trebalo da poštuju kada su u pitanju procedure za prisilni povratak. Smernice navode da je kolektivno proterivanje stranaca zabranjeno.

Sloboda kretanja roba, usluga, kapitala i ljudi jedan je od osnovnih ciljeva Evropske unije. Međutim, prema izveštajima, s Romima se u uživanju ove slobode neprestano postupa drugačije

nego s neromima. Trebalo bi da se prekine s pokušajima proterivanja državljana EU jer je to u suprotnosti s propisima EU, kao i sve druge diskriminatorne mere koje ometaju pristup teritoriji. Komesar smatra da bi bolje bilo resurse koje države članice EU koriste za repatrijaciju Roma koji su državljani EU potrošiti na to da se omogući njihova socijalna inkluzija.

Učešće Roma i putujućih naroda u javnom životu i u procesima donošenja odluka

Mnogi Romi i putujući narodi u praksi nisu u mogućnosti da glasaju, često zbog administrativnih prepreka ili zato što nemaju lične dokumente ili stalni boravak. Vlade bi trebalo da povuku sve zakone i propise koji vrše diskriminaciju nad romskom manjinom u smislu političkog predstavljanja. Potrebno je da se još radi na tome da se dopre do njih i da im se obezbedi da se registruju kao glasači. I opet, bitno je da se dopre do žena.

Uz nekolicinu hvale vrednih izuzetaka, Roma generalno nema u izabranim organima na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i nadnacionalnom nivou. Učešće Roma u parlamentima u Evropi je izuzetno ograničeno. Samo u nekim zemljama u srednjoj i istočnoj Evropi ima Roma u parlamentu. Trenutno Roma nema ni u jednom parlamentu u zapadnoj Evropi. Primećuje se da u nekim zemljama u poslednjoj deceniji raste broj lokalnih predstavnika, uključujući gradonačelnike i lokalne većnike. Međutim, čak i u tim zemljama izuzetno je, u poređenju s njihovom brojnošću u stanovništvu u celini, nizak omer Roma koji su izabrani na javne funkcije na lokalnom nivou.

Komesar primećuje da su rezervisana mesta dala pozitivne rezultate, kao i fokus na učešće Roma na lokalnom nivou. Bitno je da izabrani predstavnici manjina učestvuju u procesu donošenja odluka, uključujući i u poljima koja nisu u strogoj vezi s nacionalnim manjinama, te da njihova uloga ne bude ograničena samo na status pukog posmatrača.

U nekim zemljama uspostavljeni su mehanizmi koji podstiču jednaku, direktnu i otvorenu komunikaciju s Romima. Treba da se podstiču organizovane konsultacije na svim nivoima, u skladu s principima reprezentativnosti i transparentnosti, navedenim detaljno u Komentaru Savetodavnog komiteta za Okvirnu konvenciju o nacionalnim manjinama iz 2008. godine, o efektivnom učešću pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima. Prisustvo Roma i putujućih naroda u javnom životu značajno bi se unapredilo kad bi oni bili vidno zastupljeni među državnim službenicima, uključujući nastavnike i policiju na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. U ovom trenutku, pak, uključivanje u javno zaposlenje je nisko i uglavnom slabo vidljivo. S ciljem da se poveća zastupljenost Roma u državnim i lokalnim upravama trebalo bi da se za njih izrade specijalni programi za stažiranje u državnoj službi.

Komesar se nada da će se države članice opredeliti za to da daju istinski i značajan prioritet inkluziji Roma i putujućih naroda. Kontinuirano isključivanje više od deset miliona ljudskih bića može samo da vodi povećanju međuetničkih tenzija u Evropi. Trebalo bi da države članice preduzmu konkretne korake kojima bi se borili protiv anticiganizma, te okončali diskriminaciju i marginalizaciju. Hitno su potrebni naponi da bi se obezbedila ljudska prava za Rome i putujuće narode.

Zaključci

Tokom 2010. i 2011. godine ostvareni su značajni pomaci u formiranju eksplicitnih obaveza evropskih institucija koje treba da se pozabave isključivanjem Roma. Strazburška deklaracija Saveta Evrope o Romima je značajan politički podsticaj da se u tom smeru preduzmu konkretne mere. I Okvir Evropske unije za nacionalne strategije za integraciju Roma do 2020. predstavlja korak koji romski aktivisti iz cele Evrope odavno traže.

S druge strane, postoje neki zabrinjavajući trendovi. Evropske institucije s oprezom odgovaraju na politike koje su očigledno destruktivne po osnovna prava Roma u Italiji i Francuskoj. U nekoliko ključnih trenutaka države članice su, time što su otvoreno odbacile takve izraze zabrinutosti, potpuno obezvedile evropske pozive da se prekine s isključivanjem Roma i putujućih naroda. To je, u određenoj meri, potkopalo napore da se naglasi značaj isključivanja Roma i putujućih naroda. Romi i putujući narodi u celoj Evropi pažljivo prate takva dešavanja i itekako su svesni da, kad dođe trenutak odluke, nad međunarodnom zabrinutošću prevagnuće sila. Postoji duboki skepticizam u pogledu pitanja da li postoji čak i mogućnost pozitivnih promena za Rome i putujuće narode – to je osećaj koji je već široko rasprostranjen među Romima na celom kontinentu, a stalno se pojačava kad međunarodne institucije ne uspeju da sa uspehom reše kršenja prava koja su izvršile države ili njihovi predstavnici.

U isto vreme se pojačavaju novi glasovi ekstremne desnice i čini se da raste prezir prema bilo kakvoj „pozitivnoj diskriminaciji“ Roma i putujućih naroda. Na mnogim mestima su takvi stavovi tanana krinka za osećaj da Evropa Rome i putujuće narode neće nikad moći da prihvati kao svoje punopravne građane, već da će ih tek tolerisati, naravno ukoliko nastave da budu mirna, a u idealnim okolnostima i nevidljiva populacija autsajdera, ili ukoliko se odreknu bilo kakve veze s romskom i putujućom zajednicom i utope se, odnosno „asimilišu“ u „većinu“, koja je fiktivna i sama po sebi.

Danas je mladih Roma na univerzitetu više nego ikad pre. U nekim zemljama su profesionalno osposobljeni Romi danas zaposleni u ministarstvima i policiji, ili rade za lokalne ili regionalne uprave. Romi i putujući narodi su i vrlo aktivni učesnici u razvoju privatnog sektora u nekim područjima. U odnosu na prije deset godina, ovo je značajan napredak. Takvo napredovanje svedoči o tome šta je sve moguće kad zajednice, donosioci odluka, porodice i pojedinci ujedine napore da bi se borili s čak i najtežim oblicima isključivanja. Međutim, bez stalnog i neprestanog ulaganja napora, takvi uspesi su krhki i moguće je vraćanje na staro. Do sad ostvareni napredak bled je u poređenju s obimom i dubinom isključenosti koja je danas dominantna u nekim oblastima života romskih i putujućih zajednica.

Nedostaci u četiri „prioritetna područja“ identifikovana u Okviru EU za nacionalne strategije za integraciju Roma do 2020. – obrazovanje, zdravstvena zaštita, stambeni smeštaj i zapošljavanje – moraju hitno da se rešavaju. Čini se da je značajan korak u tom smeru obučavanje romskih medijatora u polju obrazovanja, zdravstva i zapošljavanja, koje je pokrenuo Specijalni predstavnik Generalnog sekretara Saveta Evrope za romska pitanja. Države članice bi trebalo da obezbede da njihovi domaći propisi i praksa budu u skladu s jurisprudencijom Evropskog suda za ljudska prava i Evropskog komiteta za socijalna prava u ova četiri područja. Naročito je važno da romska deca

bez odlaganja budu uključena u opšti obrazovni sistem, te da im se da odgovarajuća podrška i u učionici, a i na druge načine, da bi napredovali i ostvarivali uspehe u školovanju.

Dalje, ovaj izveštaj jasno pokazuje vezu između prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, stambeni smeštaj i zaposlenje, kao i drugih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ključna prioriteta područja koja identifikuje Okvir EU mogu i treba da se sagledavaju u širem kontekstu drugih područja reforme, kao što su policijski rad i pravosuđe. Da bi bile efikasne, nacionalne strategije za integraciju Roma moraće da budu zasnovane na ljudskim pravima, te da pokrivaju sva tematska područja bitna za inkluziju Roma. Situacija s ljudskim pravima Roma i putujućih naroda trebalo bi da se obrađuje kao celina, a da se različita područja tretiraju istovremeno. Gde god je to moguće, trebalo bi da se identifikuju ciljevi koji idu i dalje od ta četiri cilja integracije Roma u EU, tj. pristup obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i stambenom smeštaju.

Konstantni fenomen rasne diskriminacije traži neposrednu pažnju. Neophodan korak je usvajanje i sprovođenje sveobuhvatnih zakona o zabrani diskriminacije. Države članice koje to još nisu uradile treba da usvoje Protokol br. 12 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, koji sadrži generalnu zabranu diskriminacije. Nacionalne strukture koje promovišu jednakost, kao i lako pristupačni organi za pritužbe, mogu da igraju važnu ulogu prilikom pružanja efektivnih i dostupnih lekova Romima i pripadnicima putujućih naroda koji su žrtve diskriminacije. Uz uklanjanje prepreka na putu ka ostvarivanju prava, države članice bi trebalo i da preduzimaju proaktivne mere da se Romima i putujućim narodima obezbede istinske mogućnosti da prevaziđu dugu istoriju isključivanja.

Da bi se ostvarila istinska socijalna uključenost Roma, potrebno je da se prekinu začarani krugovi njihovog prisilnog proterivanja iz domova, mesta i zemalja. Da bi se delovalo po ovom imperativu, odnosno da bi se pronašla adekvatna rešenja, evropske države moraju istinski da saraduju s romskim organizacijama i civilnim društvom. Moraju i da prihvate način života nomadskih i polunomadskih populacija, u skladu s njihovim sopstvenim izborom.

Problem apatridstva i neposedovanja ličnih dokumenata za hiljade Roma u Evropi mora da se rešava odlučno, jer se tim licima često negiraju osnovna prava, kao što su obrazovanje, zdravstvena zaštita, socijalna pomoć i pravo glasa.

Posebna pažnja mora da se posveti ženama koje su žrtve prisilne i nasilne sterilizacije, kao i žrtvama trgovine ljudima.

Strategije koje su usmerene ka uključivanju Roma i putujućih naroda treba da se sprovede tako što će u izradi, sprovođenju i ocenjivanju tih strategija učestvovati i same zajednice. Bez učešća Roma i putujućih naroda u procesu donošenja odluka, u tim područjima neće biti nikakvog napretka.

Iznad svega, vlasti u Evropi moraju jednom i zauvek da otklone prikrivene predrasude i stereotipe, jednom rečju anticiganizam, koji pokreće diskriminaciju i nasilje nad Romima i putujućim narodima u Evropi. Vreme je da se iz medija i političke sfere ukloni negativno prikazivanje Roma. Komesar veruje da u svim relevantnim slučajevima treba da se preduzima zajednička akcija na istrazi i sankcionisanju pojedinačnih i kolektivnih oblika nasilja nad Romima. Bez uklanjanja anticiganizma, svi naponi i programi usmereni ka uključivanju Roma biće uzaludni.

Komesar je uveren da je ovo zaista jedini put napred: vlade i uprave u Evropi moraju i više nego udvostručiti napore da bi obezbedili istinsku inkluziju Roma u sve segmente društva. U suprotnom, Evropi preta opasnost od daljeg polarizovanja, s frustracijama koje izazivaju varnice nasilja sa svih strana. Nastojanja da se Romima u praksi obezbede osnovna ljudska prava mogu i moraju da budu sadašnjost i budućnost Evrope.

Komesar poziva evropske vlade da pojačaju i prodube napore da bi se obezbedilo da Romi konačno uživaju jednako dostojanstvo u društvima u kojima nema diskriminacije.

